

УДК 636.082:009:001

Апостол М. В.,
кандидат історичних наук, докторант, Національна
наукова сільськогосподарська бібліотека
(Україна, Київ), apostolmv@online.ua

НАУКОВА ШКОЛА «СЕЛЕКЦІЯ М'ЯСНОЇ ХУДОБИ»

Висвітлено основні напрями діяльності наукової школи, заснованої доктором сільськогосподарських наук, професором, академіком НААН М. В. Зубцем. Узагальнено внесок у розроблення концепції породотворення у скотарстві, реалізацію методик виведення спеціалізованих порід великої рогатої худоби молочного та м'ясного напрямів продуктивності, організацію комплексу досліджень з генетики, селекції і біотехнології у тваринництві, обґрунтування сучасної методології оцінки генотипу та прогнозування продуктивності сільськогосподарських тварин, опрацювання ефективних методів і форм збереження генофонду вітчизняних порід тощо. Дослідження ґрунтуються на використанні комплексу загальнонаукових, структурно-функціональних та історичних методів.

Ключові слова: скотарство, селекція, племінна справа, порода сільськогосподарських тварин, теорія породотворення, наукова школа.

Прогресивний розвиток науки неможливий без накопичення та синтезу системи знань, забезпечення сприятливих умов для подальшої наукової творчості вчених, здатних розгорнути ефективну пошукову діяльність. Продукування наукової інформації, першочергово, здійснюється завдяки діяльності дослідницьких груп, які заведено називати науковими школами. У їхньому розвитку прослідковується генезис основних наукових теорій та концепцій, традиції наукової творчості, спадкоємність поколінь. Наукова школа є неформальною творчою співдружністю дослідників різних поколінь високої наукової кваліфікації на чолі з науковим лідером у межах певного наукового напрямку, об'єднаних спільними підходами до розв'язання проблеми, стилем роботи та мислення, оригінальністю ідей і методів реалізації своєї наукової програми, що одержала значні результати та завоювала авторитет та суспільне визнання в окремій галузі знання.

Окремі питання становлення і діяльності наукових шкіл у галузі тваринництва знайшли відображення в

наукових працях В. П. Бурката, Ю. Д. Рубана, І. С. Бородай та ін. [1–5; 7]. Однак до цього часу не проведено ґрунтового узагальнення напрямів діяльності та здобутків наукової школи з селекції м'ясної худоби, заснованої доктором сільськогосподарських наук, професором, академіком НААН М. В. Зубцем. З огляду на зазначене, це завдання висувалося на перший план при проведенні даного дослідження. Автором використано історичні (порівняльно–історичний, предметно–хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, логічний) та джерелознавчий методи. Методологія дослідницького пошуку ґрунтується на застосуванні системно–історичного підходу.

За результатами дослідження, об'єктивною передумовою виникнення наукових шкіл в Україні стала організація сільськогосподарської дослідної справи та вищої галузевої освіти. Основними осередками створення наукових шкіл стали кафедри вищих навчальних закладів, лабораторії науково–дослідних інститутів, наукові центри, які відігравали роль головних підрозділів накопичення, примноження, збереження та розповсюдження фундаментальних і прикладних знань.

Одну із визнаних наукових шкіл з селекції м'ясної худоби засновано на базі Інституту розведення і генетики тварин НААН у 80–х роках ХХ ст. академіком М. В. Зубцем, який продовжив розвивати наукові традиції, закладені його вчителем М. А. Кравченком. Зокрема, вчений своїми науковими працями розвинув теоретичні й практичні питання породотворного процесу у молочному та м'ясному скотарстві. Висунув принципово нову гіпотезу генезису порід, у якій на новий методологічний рівень поставив осмислення проблеми схрещування, гетерозису та інбредної депресії, проміжного типу успадкування, які він розглядав як основні форми реалізації спадковості та мінливості тварин. Він є співавтором високопродуктивних спеціалізованих порід великої рогатої худоби: українських червоно– і чорно–рябої та червоної молочних; української, волинської і поліської м'ясних [2].

М. В. Зубцем опубліковано біля 700 наукових праць, у тому числі 139 монографій, підручників, книг, брошур і програм з питань селекції та генетики тварин. Серед них слід першочергово відмітити такі: «Преобразование генофонда пород», «М'ясне скотарство», «Довідник по м'ясному скотарству», «Довідник зооінженерних термінів», «Племінна робота», «Генетика, селекція і біотехнологія в скотоводстві», «Племінні ресурси України», «Напрями економічного зростання агропромислового комплексу України» та ін. [6].

Основна проблема, що піднімалася науковою школою, – виведення спеціалізованих м'ясних порід великої рогатої худоби. Однак програма діяльності наукової школи включала низку інших актуальних питань, а саме обґрунтування теоретичних, методологічних і практичних аспектів процесу породотворення в молочному скотарстві; організація комплексу досліджень з проблем генетики, селекції і біотехнології у тваринництві; обґрунтування сучасної методології оцінки генотипу та прогнозування продуктивності сільськогосподарських тварин; опрацювання та апробація ефективних методів та форм збереження генофонду сільськогосподарських тварин тощо.

Зокрема, регіональні основи ведення галузі м'ясного скотарства розвинули: Л. О. Тимченко, С. Б. Васильківський, Н. П. Свириденко, О. В. Чуприна,

В. М. Бочков, В. М. Вишневецький. Екологічні засади виробництва яловичини та механізми формування м'ясної продуктивності великої рогатої худоби для різних природно–кліматичних зон України розроблено О. М. Жукорським. Селекційно–генетичні фактори формування м'ясної продуктивності великої рогатої худоби розкрито В. О. Пабатов та Н. П. Свириденко. Для зростання рентабельності галузі спеціалізованого м'ясного скотарства представляє інтерес аналіз енергозберігаючих технологій утримання м'ясної худоби, запропонований А. М. Мирошніковим. С. С. Спекою, Л. В. Шкрядо, А. П. Козловим запропоновано ефективні селекційно–генетичні методи виведення поліської; Г. Т. Шкуриним – симентальської м'ясних порід великої рогатої худоби, які відповідають рівню європейських стандартів [4].

Науковою школою проведено низку досліджень з розроблення теоретичних і методологічних основ селекційно–генетичного вдосконалення великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності. Зокрема, Ю. П. Полупан визначив онтогенетичні, популяційно–генетичні та селекційні закономірності формування господарськи корисних ознак молочної худоби, можливості їх прогнозування з метою підвищення генетичного потенціалу продуктивності тварин, рентабельності галузі, створення високопродуктивних стад і виведення нових конкурентоспроможних порід і внутрішньопородних селекційних формувань. З. Є. Щербатим розроблено методи консолідації західного внутрішньопородного типу української чорно–рябої молочної породи. І. О. Супрун узагальнено генотипові та паратипові фактори формування високопродуктивного стада в процесі створення української червоно–рябої молочної породи. І. В. Гончаром обґрунтовано схеми використання світових ресурсів великої рогатої худоби для поліпшення червоної степової породи. Представляє інтерес система добору самок при формуванні високопродуктивного товарного молочного стада, запропонована В. В. Торчинським. Закономірності росту й розвитку, біологічні особливості помісних телиць бурої карпатської породи дослідив Й. С. Височанський, тоді як селекційно–генетичні аспекти проблеми підбору пар на замовлення молочної худоби – А. Г. Костюк [5].

Оригінальні дослідження проведено І. П. Петренком, які спрямовувалися на розроблення принципово нових методичних підходів теоретичного аналізу і наукового розуміння генетико–популяційних процесів у тваринництві при інбридингу, відтворному схрещуванні, консолідації спадковості помісних тварин, структури генофонду породи за адитивним генетичним потенціалом продуктивності тощо.

Незважаючи на те, що основні розробки наукової школи спрямовувалися на теоретичні дослідження у галузі селекції і розведення тварин, її представниками виконано комплексні наукові дослідження з проблем генетики та біотехнології у тваринництві. Так, К. В. Копилов теоретично обґрунтував і експериментально відпрацював методологію визначення поліморфізму ДНК за локусами кількісних ознак для генетичної оцінки порід великої рогатої худоби і застосування отриманої молекулярно–генетичної інформації у селекційно–племінній роботі. Можливості застосування молекулярно–генетичних маркерів в системі збереження біорізноманіття сільськогосподарських тварин визначено К. В. Копиловою. Представляє значний інтерес розроблена І. В. Гузевим

науково обґрунтована та уніфікована з вітчизняним і міжнародним досвідом методологія збереження біорізноманіття генетичних ресурсів тваринництва України, а також основи селекційно-генетичної оцінки та раннього прогнозування резистентності молочної худоби. Біотехнологічні методи раціонального використання бугаїв-поліпшувачів запропоновано П. А. Кругляком, тоді як цитогенетичні методи запліднення *in vitro* ооцитів корів – І. Б. Єлізаровою [2].

Учнями академіка М. В. Зубця проведено низку досліджень з розроблення теоретичних і методологічних аспектів розведення та селекції сільськогосподарської птиці. Так, теоретичне обґрунтування і практичну реалізацію програм удосконалення птиці м'ясних кросів здійснив В. П. Бородай. Адаптаційну реакцію яєчних курей різних генотипів вивчено Ю. А. Глебовою та розроблено основи прогнозування їх природної резистентності в ранньому онтогенезі [4].

Представниками наукової школи виконано дослідження з історії сільськогосподарської науки. Зокрема, В. А. Вергуновим реконструйовано картину створення та особливості становлення й розвитку науково-освітньої меліоративної справи в Україні у контексті еволюції світової сільськогосподарської дослідної справи для потреб адаптивного землеробства. Здійснено періодизацію цього процесу, встановлено роль окремих українських учених і галузевих дослідницьких інституцій у запровадженні наукових засад природоохоронного адаптивно-ландшафтного меліоративного землеробства. Окреме дослідження з вивчення діяльності академіка УААН В. П. Бурката у контексті розвитку сільськогосподарської дослідної справи у тваринництві України проведено В. М. Башенком [2].

Теоретико-методологічні засади формування наукового ринку науково-технологічної продукції сформульовано С. А. Володимиром. Розроблено системну основу механізму ринкових нововведень – «інноваційний провайдинг», який передбачає створення нових знань, трансформацію їх у ринково привабливий продукт і консалтинговий супровід його на ринок, венчурну апробацію і підприємницьке впровадження у вигляді інновацій. Запропоновано логіку інноваційної творчості як метод наукового пізнання, методологічного аналізу та опису результатів науково-інноваційної діяльності, спрямованих на отримання економічного ефекту, що забезпечує створення логістичного інструментарію управління науково-інноваційним процесом. Створено науково-методологічні засади дослідження та передбачення економічного розвитку – «прогресивний інновінг» як науковий метод побудови результативної науково-творчої діяльності, що забезпечує оновлення суспільства через ринковий механізм науково-технічного прогресу [2].

Таким чином, доктором сільськогосподарських наук, професором, академіком М. В. Зубцем засновано власну наукову школу, програма діяльності якої охоплювала широкий комплекс питань: обґрунтування теоретичних, методологічних і практичних аспектів процесу породотворення в молочному та м'ясному скотарстві; реалізація методик виведення спеціалізованих порід великої рогатої худоби молочного та м'ясного напрямів продуктивності; організація комплексу досліджень з проблем генетики, селекції і біотехнології у тваринництві; обґрунтування сучасної методології оцінки генотипу та прогнозування продуктивності сільськогосподарських тварин; розробка

ефективних методів та форм збереження генофонду сільськогосподарських тварин тощо. Найбільший внесок зроблено науковою школою у розроблення проблем становлення і розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства в Україні.

На перспективу представляється необхідним проведення порівняльного аналізу діяльності наукової школи «Селекція м'ясної худоби», заснованої академіком М. В. Зубцем, з іншими неформальними творчими об'єднаннями, у програмі діяльності яких знаходилися питання виведення і удосконалення порід великої рогатої худоби м'ясного напрямку продуктивності.

Список використаних джерел

1. Бородай І. С. Вклад наукових шкіл у розвиток селекційної науки у скотарстві України / І. С. Бородай // Науковий вісник Львівської національної академії ветеринарної медицини ім. С. З. Гжицького. – Л., 2006. – Т.8. – №3 (30). – С.15–19.
2. Бородай І. С. Наукова школа академіка М. В. Зубця: програма діяльності та здобутки / І. С. Бородай // Розведення і генетика тварин: міжвід. тем. наук. зб. / ІРГТ ім. М. В. Зубця НААН, НААН. – К., 2015. – Вип.49. – С.13–19.
3. Бородай І. С. Наукові школи – інституту / І. С. Бородай // Тваринництво України. – 2007. – №2. – С.14–16.
4. Бородай І. С. Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки: монографія / І. С. Бородай; НААН, ДНСГБ. – Вінниця, 2012. – 416 с. – (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 59).
5. Буркат В. П. Нариси з історії інституту: монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. – К.: Аграрна наука, 2008. – 556 с.
6. Зубець Михайло Васильович: біобібліогр. показч. наук. пр. за 1966–2012 роки / НААН, ННСГБ, ІРГТ; уклад. В. А. Вергунов, М. М. Зубець, Т. Ф. Дерлеменко та ін.; наук. ред. В. А. Вергунов. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К., 2014. – 372 с. – (Біобібліогр. сер. «Академіки Нац. акад. аграр. наук України» / НААН, ННСГБ).
7. Рубан Ю. Д. Образование и развитие научной школы П. Н. Кулешова – Н. Д. Потемкина – Ю. Д. Рубана / Ю. Д. Рубан. – К., 2009. – 540 с.

References

1. Boroday I. S. Vklad naukovykh shkil u rozvytok selektsiynoyi nauky u skotarstvi Ukrayiny / I. S. Boroday // Naukovyy visnyk L'vivs'koyi natsional'noyi akademiyi veterynarnoyi medytsyny im. S. Z. Hzhys't'koho. – L., 2006. – T.8. – №3 (30). – Ch.3. – S.15–19.
2. Boroday I. S. Naukova shkola akademika M. V. Zubtsya: prohrama diyal'nosti ta zdobutky / I. S. Boroday // Rozvedennya i henetyka tvaryn: mizhvid. tem. nauk. zb. / IRHT im. M. V. Zubtsya NAAN, NAAN. – K., 2015. – Vyp.49. – S.13–19.
3. Boroday I. S. Naukovi shkoly – instytutu / I. S. Boroday // Tvarynnytsstvo Ukrayiny. – 2007. – №2. – S.14–16.
4. Boroday I. S. Teoretyko-metodolohichni osnovy stanovlennya ta rozvytku vitchyznanyoi zootehnikhnoyi nauky: monohrafiya / I. S. Boroday; NAAN, DNSHB. – Vinnytsya, 2012. – 416 s. – (Istorko-bibliohrafichna seriya «Ahrarna nauka Ukrayiny v osobakh, dokumentakh, bibliohrafiyi»; kn. 59).
5. Burkat V. P. Narysy z istoriyi instytutu: monohrafiya / V. P. Burkat, I. S. Boroday. – K.: Ahrarna nauka, 2008. – 556 s.
6. Zubets' Mykhaylo Vasylovych: biobibliohr. pokazhch. nauk. pr. za 1966–2012 roky / NAAN, NNS·HB, IRHT; uklad. V. A. Verhunov, M. M. Zubets', T. F. Derlemenko ta in.; nauk. red. V. A. Verhunov. – 3-tye vyd., pererob. i dop. – K., 2014. – 372 s. – (Biobibliohr. ser. «Akademiky Nats. akad. ahrar. nauk Ukrayiny» / NAAN, NNS·HB).
7. Ruban Yu. D. Obrazovanie i razvitie nauchnoj shkoly P. N. Kuleshova – N. D. Potemkina – Yu. D. Rubana / Yu. D. Ruban. – K., 2009. – 540 s.

Apostol M. V., Candidate of Historical Sciences, doctoral student, National Scientific Agricultural Library (Ukraine, Kyiv), apostolmv@online.ua

The scientific school «Beef cattle breeding»

The basic directional of activities of the scientific school based by doctor of agricultural sciences, professor, academician NAAS M. V. Zubets were highlighted. Contribution to the development of the concept of breed forming in cattle breeding

and implementation techniques of creation of specialized breeds of cattle for dairy and beef cattle productivity; organization of complex research in genetics, breeding and biotechnology in animal husbandry; founding of modern methodology for assessing genotype and predicting of farm animal productivity; development of effective methods and forms of preservation of the gene pool of domestic breeds and other issues was generalized. The research based on the use of general scientific complex, structural and functional, and historical methods.

Keywords: *cattle breeding, selection, breeding work, breed of farm animals, the theory of breed creation, scientific school.*

Апостол М. В., кандидат исторических наук, докторант,
Национальная научная сельскохозяйственная библиотека
(Украина, Киев), apostolmv@online.ua

Научная школа «Селекция мясного скота»

Освещены основные направления деятельности научной школы, основанной доктором сельскохозяйственных наук, профессором, академиком НААН М. В. Зубцом. Обобщен вклад в разработку концепции породообразования в скотоводстве, реализацию методик выведения специализированных пород большого рогатого скота молочного и мясного направлений продуктивности, организацию комплекса исследований по генетике, селекции и биотехнологии в животноводстве, обоснование современной методологии оценки генотипа и прогнозирование продуктивности сельскохозяйственных животных; разработку эффективных методов и форм сохранения генофонда отечественных пород и др. Исследование основывается на использовании комплекса общенаучных, структурно-функциональных и исторических методов.

Ключевые слова: *скотоводство, селекция, племенное дело, порода сельскохозяйственных животных, теория породообразования, научная школа.*